

ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ КОНЦЕПЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.

АНОТАЦІЯ

Розглядаються дві основні парадигми сучасного соціально-філософського аналізу – індустріальна концепція інформаційного суспільства та гуманістична концепція загальнолюдських цінностей, які по-різному відповідають на питання значущості соціального знання для гуманітарної освіти та суспільного розвитку.

Ключові слова: суспільне управління, інформаційне суспільство, соціальне знання, суспільна освіта.

Для розгляду винесеної у назву статті проблеми варто зупинитися на наступних основних питаннях. По-перше, окреслити межі теорії соціальних систем і вказати на її зв'язок з теорією суспільного управління. По-друге, з'ясувати роль системи освіти в суспільному управлінні. По-третє, порівняти дві основні парадигми сучасного соціально-філософського розгляду проблем освіти – технократично-індустріальну концепцію інформаційного суспільства та гуманістично-моралістичну концепцію загальнолюдських цінностей. По-четверте, дати загальну оцінку проблем управління з точки зору теорії соціальних систем.

Отже, теорія соціальних систем виокремилась як самостійний напрям в середині ХХ століття. Її становлення і розвиток пов'язані, передусім, з діяльністю видатного американського філософа, методолога науки, соціолога, економіста і державного діяча Толкотта Парсонса та його учнів, послідовників та критиків – як у сфері теорії, так і у практичній діяльності [2, 70].

Теорія соціальних систем Парсонса характеризується як теорія структурного функціоналізму, тобто структура досліджуваного об'єкту визначається функціями, яким він повинен задовольняти для свого самовідтворення і саморозвитку: скільки є в наявності функцій об'єкту, стільки повинно бути аналітично виокремлено і структурних елементів цього об'єкту як цілісної системи. Причому Парсонс розглядав у якості об'єкта, який підлягає структуруванню, систему дії [3, 450]. Тобто, побудова системи є результатом цілісного аналізу дії як специфічної реальності.

Слід зауважити, що кожна аналітично конструйована система є автономною лише відносно. Система не “повисає” в повітрі, в абстракції, адже всі її функції, згідно до теорії соціальних систем Парсонса, спрямовані в кінцевому рахунку на відтворення певного балансу взаємодії системи з оточуючим її середовищем. Для кожної системи оточуюче середовище своє, специфічне, але не існує систем без оточуючого середовища – сама система виникає як специфічна форма організованої і активної взаємодії певної життєвої форми з навколишнім світом. Руйнування системи означає смерть цієї форми – тобто система виявляється тією умовою, без якої неможливе існування будь-якого об'єкту як цілісності.

Парсонс виокремлює чотири основні функції, яким повинна задовольняти так специфічна система, як система дії. Це функції адаптації, відтворення зразка, інтеграції і цілесюгнення. Перші дві спрямовані назовні – безпосередньо відповідають за взаємодію системи з оточуючим середовищем; дві останні є функціями “внутрішніми” воно відповідають за цілісність і самобутність системи. Специфіка соціальних систем, на відміну від усіх інших, полягає у тому, що в якості оточуючого середовища для них постає соціальне середовище (а точніше – інші соціальні системи). Це означає, зокрема, що ефективність функціонування будь-якої соціальної системи полягає в узгодженні її взаємодії з іншими соціальними системами [4, 340].

Досить специфічною і дуже важливою проблемою виявляється в контексті теорії соціальних систем проблема суспільного управління. Взагалі, проблеми управління дуже зручно формулюються мовою функціоналізму. Особливо цікавим є застосування такої форми функціоналізму як структурний функціоналізм, адже очікується, що ця теорія і її застосування дозволить охоплювати ширшу (і складнішу) сферу соціальної реальності у якості об'єкта управління.

Варто зауважити ще одну важливу сторону питання. Соціальна реальність, з точки зору теорії соціальних систем, постає як реальність аналітична, тобто це реальність, у якій ототожнюється знання способу дії з самою дією. Таке специфічне знання отримало назву соціального знання. Одним з суттєвих наслідків такого розуміння соціальної реальності є те, що для успішної суспільної діяльності необхідна наявність відповідних соціальних знань – власне наявність таких знань тотожна успішній діяльності, адже ці знання мають перформативний характер, тобто це знання-вміння. Тому першорядного значення набувають процеси оволодіння цими знаннями, тобто процеси суспільної освіти в найширшому розумінні цього слова.

Проблема освіти з точки зору соціальної філософії є, передусім, проблемою значення освіти у суспільному житті. Оскільки соціальна філософія претендує на роль методології освіти, очевидно, що у такий спосіб вона намагається впливати певним чином на суспільне життя. Оволодіваючи свідомістю людей, соціальна філософія перетворюється на реальну соціальну силу, прикладом чого може слугувати досвід марксизму. Самовизначення соціальної філософії, і передусім – у питаннях освіти, є завданням, яке вимагає постійної уваги і критичного розгляду. Тут не може бути “само собою зрозумілих” речей, все повинно піддаватися сумніву, і в першу чергу – самі межі впливу соціальної філософії на суспільне життя.

Проблема ж освіти як такої є однією з наріжних філософських проблем щонайменше з часів першого, хто назвав себе філософом, – Піфагора. Без належної освіти немає справжнього філософа, більше того, самі філософи, починаючи з Геракліта і Платона, активно наголошують на необхідності втручання філософів у освіту всіх інших членів суспільства. З того часу людство накопичило значний досвід як вдалого, так і сумнівного за своєю користю, втручання філософії як в освіту, так і в суспільне життя. Можна зробити попередній припущення, що найбільш значний вплив на суспільне життя мала не економічна діяльність філософів (від Фалеса до Енгельса), не їх політична діяльність (від Геракліта до Сартра), а саме вплив філософії на освіту (від Піфагора і Сократа до Гегеля і Гадамера). Не випадково філософи завжди претендували на роль вчителів, питання полягає лише в тому, кого прагнули навчити філософи.

Як правило, адресатом філософських творів виявлялись інтелектуали, представники еліти. Немає сумніву, освіта еліти є надзвичайно важливим завданням, яке викликає, однак, наступне питання, – як ця освіта співвідноситься з завданням широкої суспільної освіти. З розвитком соціальної філософії останнє завдання стає все більш актуальним, відповідно до його загострення у суспільному житті. Досить лише згадати проблему ідеології. Якщо спочатку проблема широкої суспільної освіти ігнорувалась як у суспільстві, так і у філософії (хоча саме філософи перші поставили питання про рівність усіх людей, з чого можна було висувати і рівне значення для всіх освіти), то з часом вона почала формулюватися у вигляді проблеми освіти для “маси” як відмінної від освіти для еліти. Еліта повинна мати раціоналістичну освіту, “маса” – емоційно-чуттєву. З часів двоїстої теорії істини цей підхід не зазнав суттєвих змін. Однак найчастіше його хибно тлумачать таким чином, що різними є не лише шляхи пізнання істини, – “маса” і еліта мають різні знання, різні істини. Тому необхідні буцімто подвійні стандарти філософської методології освіти – філософія для посвячених, яка відрізняється, як правило, надскладною мовою і туманним символізмом, і філософія для “простих”, “для домогосподарок”, перенасичена прикладами “з життя” та моралізаторством. На нашу думку, ані парадоксализм “елітарної” філософії, ані “здоровий глузд” філософії “мас” не можуть бути методологією освіти, оскільки не ведуть до істини, а швидше йдуть від неї у манівці.

Соціальна філософія як методологія освіти можлива як філософія, що є однаково доступною як для еліти, так і для “маси”. Не може бути методологія для викладача орієнтованою на інші знання, ніж методологія для студента. Більш гостро, ніж питання про різницю у рівні знань викладача і студента, стоїть питання про межі пізнання суспільства та про можливість позитивних соціальних змін на основі знань про суспільство. Адже сучасні освітні технології, зокрема інтернет, максимально спростили механізми розповсюдження знань, справа полягає лише у тому, щоби від цих знань була користь, а не шкода. Для позитивного використання знань якраз і необхідна передусім філософська грамотність кожного члена суспільства. І соціальна філософія стоїть на першому місці серед філософських дисциплін, які слід освоювати.

Соціальна філософія традиційно орієнтована на висвітлення і розв’язання проблеми співвідношення людини і суспільства. І, незважаючи на модернізацію соціальної теорії, що мала місце останні два століття, філософське дослідження суспільства в цьому відношенні не відійшло від класичних позицій, але, швидше, збагатило їх. Власне соціальна філософія уточнила свої

методологічні засади та предмет дослідження, вивчаючи проблему “людина–суспільство” під кутом зору становлення, природи, функціонування та розвитку соціального. Соціальне при цьому постає як така якість, яка не може висновуватись або переважно з людини, або переважно з суспільства, як те середовище, котре значною мірою визначає, конститує і людину, і суспільство. Соціальне не є субстанцією, чимось абсолютно самодостатнім, адже тоді воно щонайменше втрачає зв'язок з природою, що у теорії веде до апорій визначення людини і суспільства, а на практиці призводить до екологічних дисбалансів і катастроф. Але соціальне не є також і чистою функцією, відношенням, адже воно не може бути повністю формалізованим, вичерпаним визначеннями таким чином, щоб його можна було б, наприклад, “продублювати” за допомогою комп'ютера, навіть найпотужнішого. Обидва підходи потребують доповнення виміром ціннісного, аксіологічного, що дозволяє реалістично, практично зорієнтувати соціально-філософський аналіз.

Дві основні парадигми сучасного соціально-філософського розгляду – технократично-індустріальна концепція інформаційного суспільства та гуманістично-моралістична концепція загальнолюдських цінностей по-різному відповідають на питання значущості соціально-філософського знання для гуманітарної освіти, хоча обидві наголошують на цій значущості. Вони протистоять одна одній у вирішенні теоретичних і практичних проблем освіти, незважаючи на численні спроби примирення цих парадигм в рамках найбільш вдалих їх модифікацій. Прикладом першої парадигми можна вважати концепцію соціальних систем Нікласа Лумана, друга парадигма розгорнуто представлена теорією комунікативної дії Юргена Габермаса. Нижче буде здійснено спробу простежити основні аспекти сучасного соціально-філософського аналізу проблеми освіти на прикладі контрверзи теорій цих дослідників.

Концепція Лумана належить до традиції соціології знання, за якою соціальна реальність зводиться до соціального знання та процесів його відтворення і розвитку. Соціальні знання – це знання, необхідні індивідам для їх успішної участі в соціальному житті. Це, передусім, повсякденні знання, що мають переважно нерефлексивний характер, й представлені на рівні поведінкових структур, комунікації. На думку Лумана, у своїй сукупності ці структури взагалі не можна “відрефлектувати”, зробити прозорими для пізнання [1, 197]. Чи не заперечує це саму можливість адекватного пізнання, а отже і освіти? У спеціальній роботі “Неймовірність комунікації” Луман доводить, що можливість самої комунікації залежить від наявності необхідних комунікативних посередників – медіа-засобів, у ролі яких виступають соціальні системи. Соціальні системи, такі як господарство, право, політика, наука тощо в їх взаємодії та цілісності, уможливають не лише саму комунікацію, але і, очевидно, такі її форми, як освіта і пізнання. У який спосіб це відбувається, можна з'ясувати на прикладі і у межах кожної з цих систем зокрема, в усій же повноті цей процес неможливо раціоналізувати, що, однак, не заперечує здійснення комунікації в усіх її можливих формах. Таким чином, контролювати процеси руху інформації можливо лише в межах окремих систем, тим самим, підкреслюючи абсолютну підвладність людині технічних, індустріальних засобів, Луман жорстко обмежує сферу їх дії. Тому не може бути суспільної еліти, а лише еліта окремих соціальних систем: будучи представником еліти у одній соціальній системі, з точки зору інших соціальних систем людина може нічим не відрізнятись від інших індивідів. Тому ніхто сам по собі не є достатньо компетентним, не володіє достатнім рівнем раціональних знань, щоби приймати обґрунтовані рішення більше, ніж у одній соціальній системі. Тому і освіта завжди виявляється обмеженою, обмежені можливості вона і надає. Більше того, виникає серйозна проблема різномірності знань у різних соціальних системах. Спільним у них є лише їх соціальна функція.

Ситуацію недостатньої раціоналізації суспільного життя фіксує і Габермас, однак, на відміну від Лумана, дотримується менш радикальної позиції стосовно можливості подолання цієї нестачі. Габермас говорить не про принципову непізнаваність суспільної реальності в цілому, а про необхідність і можливість принципової домовленості з нагальних проблем суспільного життя, яка дозволяє досягати соціальної інтеграції через випрацювання спільних цінностей. Якщо вибудувати ці домовленості у вигляді часової послідовності, то суспільне життя постає у вигляді поступової еволюції соціальних знань, причому провідну роль відіграють моральні домовленості (хоча і раціональні) між людьми, а не рівень розвитку того чи іншого типу соціального знання (раціональності). Тим самим Габермас акцентує увагу на значущості визнання права кожного на власну позицію за умови спроможності зробити цю позицію зрозумілою для всіх. В результаті виявляється, що реалізувати своє право кожен може, прийнявши участь у тій чи іншій

домовленості, і далеко не завжди індивід виявляється спроможним таку домовленість започаткувати, зробити загально визнаними власні цінності (зазвичай навпаки – загально визнані цінності стають власними цінностями індивіда). Тому цінності у Габермаса замінюються, по суті, нормами. Норми на відміну від цінностей, які формують людину, повністю залежать від визнання людьми. Соціальні знання виявляються залежними від індивідів.

Отже, вся соціальна реальність постає як своєрідний процес навчання, у якому Луман підкреслює зростаючу спеціалізацію і складність соціальних знань, а Габермас наголошує на принциповій орієнтованості будь-яких соціальних знань на людину. Можна сказати, що Луман орієнтований на традиційний для соціології позитивістський, а Габермас — на традиційний для історичних наук герменевтичний погляд на соціальну реальність, тобто, відповідно, — на соціальні та гуманітарні науки. Зразком перших можна вважати соціологію, останніх – історію.

Соціологія претендує на пізнання суспільних законів, аналогічних за своїм характером законам природи, причому значення цих законів має бути таким же вирішальним. Аналогічними є і методи пізнання. С.Л.Франк у роботі “Духовні основи суспільства. Вступ до соціальної філософії” не заперечує наявності у суспільному житті боку, для якого подібне пізнання є адекватним, але “безсумнівно, що є в ньому і інший бік, вже неприступний для предметно-натуралістичного пізнання, який цим пізнанням або ігнорується, або прямо спотворюється” [6, 213]. Історизм же, на думку Франка, схильний абсолютизувати різноманітність проявів суспільного життя і, відповідно, його методологією виступає в кінцевому рахунку релятивізм.

Таким чином, соціальна філософія як методологія освіти, може бути орієнтованою на соціологію або ж на історію. У першому випадку – будувати освіту як механізм відтворення безумовних цінностей (з акцентом на збереження і відтворення існуючого). У другому – намагатися розвивати індивідуальне і унікальне в людині (зі сподіванням на творчість і відкриття нового). Перше може призвести до небезпечної догматизації знань і репресивне придушення особистості (що означатиме втрату цінностей), друге – до руйнування наукової об’єктивності і втрати ідентифікації особистості (внаслідок їх постійної мінливості). Очевидно, що ці два підходи повинні врівноважувати один одного.

Як це можливо – примирити концепції Лумана і Габермаса, соціологію і історію, еліти і “масу” врешті-решт? На нашу думку – через звернення до ціннісного підходу, через пошук спільних цінностей. Спільні цінності людей дозволяють їм приймати участь одночасно у функціонуванні декількох соціальних систем, так само як лише ці цінності можуть дійсно обґрунтувати суспільні норми, наповнити домовленості смыслом. Соціологія і історія, звертаючись до норм, пояснюють їх необхідність кожна по-своєму: як спосіб організації індивідів, або як засіб мотивації їх поведінки; однак обидві неможливо побудувати, ігноруючи цінності. І, нарешті, якими б різними і несумісними не здавалися еліти і маси, всі вони мають єдину батьківщину, єдине прагнення до свободи і єдину істину – людина залишається людиною завдяки своєму розуму, успішне користування яким залежить від успішної освіти.

Таким чином, розгляд проблем освіти дає нам наступне вирішення проблем суспільного управління: суспільна освіта виявляється ключовою сферою реалізації суспільного управління – державне управління є лише завершенням і закріпленням основних завдань процесу суспільної освіти. Теорія соціальних систем дає досить цікаву і, водночас, парадоксальну, на перший погляд, відповідь на питання здійснення процесів суспільної освіти і, відповідно, суспільного управління. Останні здійснюються у автономному режимі, незалежно від нашого впливу на них – незважаючи на те, що ці процеси відбуваються саме через нашу свідомість і нашу діяльність. Процеси суспільної освіти і, відповідно, суспільного управління є процесами “автопоетичними” (термін Н.Лумана), тобто процесами самоорганізованими і цілісними за своєю природою. Від нас залежить лише міра досконалості і успішності цих процесів – їх регульованість нам невіддільна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Луман Н. Тавтологія и парадокс в самоописаниях современного общества // Социо-Логос. – М., 1994. – 480 с. – С.194-216.
2. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура (фрагменты). – М., 1996. – 112 с.
3. Парсонс Т. К теории социального действия. – М., 2000. – 880 с.
4. Тернер Дж. Структура социологической теории. – М., 1985. – 470 с.
5. Франк С.Л. Духовные основы общества. – М., 1992. – 511 с.

Two basic paradigms of modern socially philosophical analysis – industrial conception of informative society and humanism conception of common to all mankind values which variously answer the question of meaningfulness of social knowledge for liberal education and community development are examined.

Key words: public management, informative society, social knowledge, public education.

Світлана ЛУЦАК

© 2009

СИНЕРГЕТИЧНА МЕТОДИКА МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ГАРМОНІЗАЦІЇ ФОРМОЗМІСТУ В «ХУДОЖНЬОМУ ЯДРІ» (ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА КОМП'ЮТЕРНА ПРОГРАМА ПОШУКУ МІТОК ЗОЛОТОГО ПЕРЕТИНУ В ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ)

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено спробу синергетичного моделювання динамічної гармонії художньої цілісності – з використанням трансдисциплінарної концепції золотого перетину, здавна відомої в мистецтвознавстві як певний «закон» структурної досконалості цілого та функціональності його частин. Для досягнення зазначеної мети було складено експериментальну комп'ютерну програму пошуку міток золотого перетину, ефективність якої апробовано на прикладі кількох творів української літератури межі ХІХ – ХХ століть.

Ключові слова: трансдисциплінарність, золотий перетин, динамічна гармонія художнього цілого.

Сучасна художньо-естетична концепція динамічної гармонії – як «єдино-роздільності», або ж «множини єдиного» (терміни М. Гіршмана)¹⁶, бере свій початок із Ренесансу. Вельми істотною постає вона у судженнях Леонардо да Вінчі, присвячених технікам повторюваності, варіативності, імітаційності, контрапункту (лат. *punctus contra punctum* – нота проти ноти), завдяки дотриманню яких митець здатен осягати закладений природою закон Єдності й Різноманіття [10].

В епоху Відродження особливої популярності набула також теорія т.зв. «золотого перетину». Тоді ж його почали осмислювати як універсальний закон гармонійного формоутворення. Наслідком довготривалих пошуків математичних закономірностей «золотої пропорції» стало згодом відкриття її зв'язку з відомою математичною послідовністю чисел Фібоначчі. У результаті на перетині теорій багатьох природничо-математичних і суспільно-гуманітарних наук з'явилася сучасна трансдисциплінарна і великою мірою синергетична концепція золотого симетрії, за допомогою якої обґрунтовують закономірності структурування фізичних і хімічних сполук, планетарних, космічних, біологічних, культурних і власне семіотичних систем¹⁷.

¹⁶ Поняття «цілісність» – пише М. Гіршман, – спрямоване на інтегральне визначення повноти буття як: 1) первісної єдності всіх буттєвих смислів, 2) їх відокремлення як саморозвитку, 3) їх глибинної неподільності [6, 7]. Термін «художня цілісність» стає актуальним, якщо мова йде про «творче здійснення і відтворення цілісності буття» [6, 8]. Поняття цілісності слід відрізняти від суміжних – цільності, системності, зв'язності, завершеності й под. Цілісність співвідноситься з «першою» та «останньою» світовою неподільністю в різних формах її життєвих проявів як «множини єдиного». Системність, зв'язність, завершеність і т.д. – це ознаки конструкції, що характеризують системні властивості кожного окремого цілого [4, 87].

¹⁷ **Коротка історія становлення концепції золотого перетину** (подаємо її з метою загального ознайомлення. – С.Л.). Уважають, що поняття золотого перетину ввів у науковий обіг Піфагор, давньогрецький філософ і математик (VI ст. до н.е.). Математичні й естетичні погляди його школи (у тому числі – проблеми, наближені до золотого перетину) розглядав Платон (427-347 рр. до н.е.) у діалозі «Тімей». Можливо, Піфагор запозичив це знання у єгиптян і вавилонян (пропорції піраміди Хеопса, храмів,